

Arbeidsongeschiktheid en vut: communicerende vaten?

Zonder de regeling voor vrijwillig vervroegde uittreding (vut) zouden er onder oudere werknemers meer arbeidsongeschikten zijn geweest. Ruim een derde van de vutters zou vanwege arbeidsongeschiktheid het arbeidsproces hebben verlaten.

In de huidige discussie over de positie van ouderen in het arbeidsproces vormt de afschaffing van de vut een belangrijk thema. Een van de voornaamste argumenten voor de terugdringing van de collectieve vut is dat de regeling op termijn onbetaalbaar dreigt te worden. Terugdringing van de vut kan bovendien een bijdrage leveren aan het verhogen van de arbeidsmarktparticipatie. Het lage niveau van de arbeidsmarktparticipatie is echter niet alleen een gevolg van de populariteit van regelingen voor vervroegde uittreding, maar wordt mede veroorzaakt door de massale instroom van vooral ouderen in arbeidsongeschiktheidsregelingen.

De huidige stabilisatie van het aantal arbeidsongeschikten wordt in het bijzonder toegeschreven aan de mogelijkheid om via de vut het arbeidsproces te verlaten. Zo bleek in 1990 de kans op arbeidsongeschiktheid lager te zijn in de leeftijdscategorie 60-64 jaar dan in de leeftijdscategorie 50-54 jaar¹.

Mede gezien de huidige discussie over een mogelijke verdere inkrimping van de vut wordt in dit artikel de vraag aan de orde gesteld hoe groot

het aantal arbeidsongeschikten zou zijn geweest indien er geen mogelijkheid tot vervroegde uittreding had bestaan². Om deze vraag te beantwoorden zullen gegevens worden geanalyseerd van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (ABP) die betrekking hebben op de periode 1980-1991.

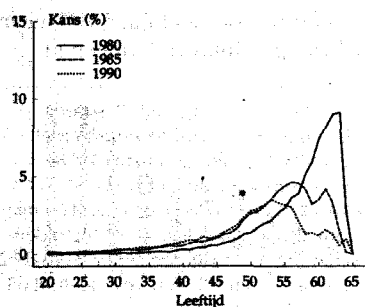
Ter voorbereiding op de rijksbegroting 1989 concludeerde de heroverwegingswerkgroep vut in de collectieve sector, dat de vut had geleid tot circa 4.500 arbeidsongeschiktverklaringen minder dan er in werkelijkheid waren³. Thijssen komt op basis van een herberekening voor 1988 en 1989 tot een aantal van rond de 7.000 arbeidsongeschiktverklaringen minder in de collectieve sector⁴. Beide onderzoeken worden echter gekenmerkt door een tentatieve benadering, in grove leeftijdscategorieën. Voor een goede analyse is het essentieel een schatting te maken van het leeftijds-specifieke patroon van de kansen op arbeidsongeschiktheid voor 55-64-jarigen. Met deze kansen kan het aantal 55-64-jarigen dat per jaar gebruik van de arbeidsongeschiktheidsregeling zou hebben gemaakt, worden geschat.

Arbeidsongeschiktheid en leeftijd

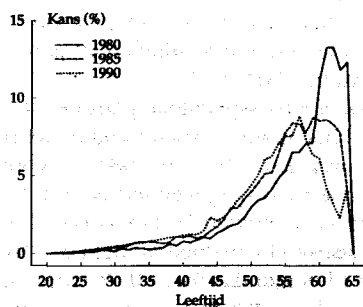
Het totale aantal arbeidsongeschikte werknemers in Nederland is sinds 1970 sterk toegenomen tot circa 800.000 in 1990. Het aantal arbeidsongeschikten in de leeftijd van 50-64 jaar nam toe van 141.000 in 1970 tot 477.000 in 1990. Het aandeel van deze leeftijdscategorie op het totale aantal arbeidsongeschikten is hiermee teruggelopen van 66% in 1970 tot 54% in 1990⁵. Terwijl in de jaren tachtig het gebruik van de vut explosief is gegroeid (van 20.000 mensen met een vut-uitkering in 1980 tot 129.000 in 1990) is voor 55-plussers de kans op arbeidsongeschiktheid sterk gedaald. Dit wordt duidelijk uit figuur 1 en figuur 2 waarin respectievelijk voor (ABP-verzekerde) mannen en vrouwen de kans op arbeidsongeschiktheid naar leeftijd is weergegeven voor 1980, 1985 en 1990.

Blijkens figuur 1 had in 1980 een man van 62 jaar een kans van 9,0% om in dat jaar blijvend arbeidsongeschikt te worden verklaard. In 1985 was deze kans gedaald tot 4,2% en in 1990 tot 1,6%. In dezelfde periode steeg de kans op arbeidsongeschiktheid voor personen jonger dan 55 jaar. Een 52-jarige man had bij voorbeeld in 1980 een kans van 2% om blijvend arbeidsongeschikt verklaard te worden, in 1985 bedroeg dit percentage 2,7 en in 1990 2,9. Voor vrouwen geldt een zelfde patroon, zoals blijkt uit figuur 2. Het verschil met mannen is echter dat de kansen om arbeidsongeschikt te raken anderhalf tot twee maal zo hoog zijn.

Figuur 1. Kans op arbeidsongeschiktheid voor mannen, 1980, '85 en '90

Figuur 2. Idem, voor vrouwen

1. A. Gelderblom en J. de Koning, *Meerjarig mindervaardig?*, OSA-voorstudie V39, 's Gravenhage, april 1992.

2. Indien in dit artikel wordt gesproken van vut dan worden ook aanverwante regelingen bedoeld, zoals de 'dop' (doorstroming onderwijspersoneel) en de zestig-jarigenmaatregel.

3. Heroverwegingswerkgroep vut in de collectieve sector, *Heroverweging vut in de collectieve sector*, Ministerie van Financiën, Den Haag, 1989.

4. L. Thijssen, *Tentatieve schatting van de ontwikkeling van het arbeidsongeschiktheidsvolume bij de overheid indien er geen vut-gebruik zou zijn geweest*, Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds, Heerlen, 1989.

5. A.A.M. de Kemp, *Ouderen tussen pensioen en bijstand*, Sociaal en Cultureel Planbureau, cahier 95, 1992, blz. 67 e.v.

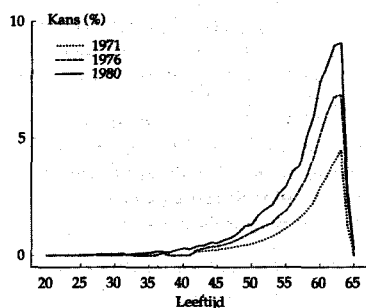
De daling van de kans op arbeidsongeschiktheid van ouderen in de jaren tachtig heeft grote invloed gehad op de aantallen personen die arbeidsongeschikt verklaard werden in die periode. Uit tabel 1 blijkt dat het totale aantal personen dat arbeidsongeschikt werd verklaard in 1982 12.067 was. Het jaarlijkse aantal arbeidsongeschiktverklaarden is daarna eerst geleidelijk en later via wat schommelingen gedaald tot 10.416 in 1990. In deze periode is echter het aantal arbeidsongeschikten in de leeftijdscategorie 60 t/m 64 jaar gedaald van 2.693 in 1982 tot slechts 182 in 1990.

Ook in de leeftijdscategorie 55 t/m 59 jaar is sprake van een sterke daling van het aantal arbeidsongeschiktverklaarden; in 1982 bedroeg dit aantal nog 3.671, in 1990 de helft minder, namelijk 1.812. In de leeftijdscategorie 50 t/m 54 jaar was echter sprake van een stijging van het aantal arbeidsongeschiktverklaarden met 26% tot 2.882 in 1990. Uit de laatste kolom van tabel 1 blijkt een sterke toename van het aantal toegekende vut-uitkeringen. Bedroeg het aantal toegekende vut-uitkeringen in 1982 nog 5.705, in 1988 was dit aantal, mede door een verlaging van de vut-gerechtigde leeftijd tot zestig jaar, toegenomen tot bijna 20.000, terwijl de laatste jaren een daling zichtbaar is. Het opvallend grote aantal vut-uitkeringen in 1988 wordt overigens mede veroorzaakt door een verlaging van de vut-leeftijd in dat jaar.

Arbeitsongeschiktheid zonder vut

Hoe hoog zou in de periode vanaf 1982 het aantal arbeidsongeschikten zijn geweest, als er geen vut-regeling had bestaan? Daartoe moet eerst de vraag worden beantwoord hoe het leeftijdsspecifieke patroon van de

Figuur 3. Kans op arbeidsongeschiktheid voor mannen, 1971, '76 en '80

Tabel 1. Het aantal blijvend arbeidsongeschiktverklaarden en toegekende vut-uitkeringen bij het ABP

Jaar	Arbeitsongeschikt			Vut	
	totaal	50-54 jaar	55-59 jaar		60-64 jaar
1982	12.067	2.281	3.671	2.693	5.708
1983	12.073	2.440	4.019	2.218	9.888
1984	11.280	2.521	3.731	1.469	10.107
1985	10.359	2.555	3.024	860	10.950
1986	9.618	2.466	2.330	490	11.066
1987	11.117	2.879	2.507	463	10.773
1988	11.471	3.029	2.366	310	19.919
1989	9.793	2.642	1.829	242	13.833
1990	10.416	2.882	1.812	182	9.616
1991	6.672	1.789	1.786	351	8.324

kans op arbeidsongeschiktheid dan zou zijn geweest. Uit figuur 1 blijkt dat het leeftijdsspecifieke patroon in de periode 1980-'90 is veranderd met de toegenomen populariteit van de vut, vooral in die zin dat de hoogste kans op arbeidsongeschiktheid naar een lagere leeftijd is verschoven (bij voorbeeld voor mannen van 63 jaar in 1980 naar 53 jaar in 1990).

In de periode voordat de mogelijkheid tot vervroegde uittrekking bestond was het leeftijdsspecifieke patroon jaarlijks vrijwel identiek⁶. De leeftijdsspecifieke kansen zijn in deze periode voor alle leeftijden met dezelfde constante factor toegenomen. De leeftijdsspecifieke kansen op arbeidsongeschiktheid in 1982 bij voorbeeld, zijn voor mannen een factor 1,2 en voor vrouwen een factor 1,1 hoger dan die in 1980. Dit doet vermoeden dat de kans op arbeidsongeschiktheid als er geen vut was geweest op leeftijden vanaf 55 jaar voor de periode vanaf 1982 kunnen worden geschat door de overeenkomstige kansen voor die leeftijden in 1980 te vermenigvuldigen met een constante factor. Een eenvoudige manier om dit te toetsen, is hetzelfde principe toe te passen op een aantal jaren waarvoor geen vut bestond. Is het aldus mogelijk het leeftijdsspecifieke patroon van de kans op arbeidsongeschiktheid in 1976 te voorspellen door het leeftijdsspecifieke patroon in 1971 te vermenigvuldigen met een constante factor?

De leeftijdsspecifieke patronen van de kans op arbeidsongeschiktheid in de jaren 1971, 1976 en 1980 zijn voor mannen weergegeven in figuur 3. Voor de leeftijden 50 t/m 54 jaar zijn de kansen in 1976 gemiddeld een factor 1,8 hoger dan in 1971. Worden de leeftijdsspecifieke kansen op arbeids-

ongeschiktheid van 1971 vermenigvuldigd met 1,8, dan levert dit een schatting voor 1976, die zeer goed overeenkomt met het werkelijke patroon. Toepassing van hetzelfde principe voor 1972 en 1975, 1976 en 1980 of zelfs 1971 en 1980 levert zeer bevredigende resultaten op⁷. Overigens is de voor de periode 1980-'91 gebruikte constante factor op basis van 1980 in de periode 1982-'91 lager dan in de periode er voor, namelijk ten hoogste 1,5.

Toepassing van deze methode leidt ertoe dat vooral in de jaren 1983, 1984 en 1985 de kansen op arbeidsongeschiktheid van mannen op hogere leeftijden op een zeer hoog niveau komen (13 à 14% voor 61- en 62-jarigen). Dat deze percentages niet onrealistisch hoeven te zijn blijkt uit het feit dat voor vrouwen reeds in 1980 dermate hoge kansen op arbeidsongeschiktheid worden gevonden.

Resultaten

Uit figuur 4 blijkt dat het werkelijke aantal arbeidsongeschiktverklaringen van 55 t/m 64-jarigen in de periode 1982-1991 geleidelijk is gedaald van 6.400 in 1982 tot 2.100 in 1991. De herberekening laat een heel ander beeld zien. Het aantal verklaringen van arbeidsongeschiktheid zou min of meer constant zijn gebleven. Dit resulteert bij voorbeeld in 3.700 meer arbeidsongeschiktverklaringen in

6. Zie: Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds, *Rapport grondslagenonderzoek 1971-1976*, Heerlen, augustus 1978.

7. De kansen voor de leeftijden 62 en 63 jaar worden enigszins overschat. Het lijkt daarom zinvol voor deze twee leeftijden de schatting te corrigeren (voor leeftijd 62 jaar met een factor 0,9 en voor leeftijd 63 jaar met een factor 0,8).

Tabel 2. Het geschatte extra aantal arbeidsongeschikten op 31 december, vut-uitgaven, en de geschatte extra arbeidsongeschiktheidsuitgaven (tevens in procenten van de vut-uitgaven)^a

Jaar	Extra arbeidsongeschikten	Uitgaven (in mln. gld)		
		vut	arbeidsongeschiktheid	
1982	700	261,9	11,9	(5%)
1983	1.800	590,3	41,7	(7%)
1984	3.500	837,4	86,0	(10%)
1985	6.000	1.164,0	145,0	(13%)
1986	8.100	1.396,2	242,4	(17%)
1987	10.700	1.546,3	323,3	(21%)
1988	14.100	2.060,6	424,0	(21%)
1989	16.300	2.259,7	520,4	(23%)
1990	18.900	2.347,0	615,1	(26%)
1991	18.200	2.363,0	667,0	(28%)

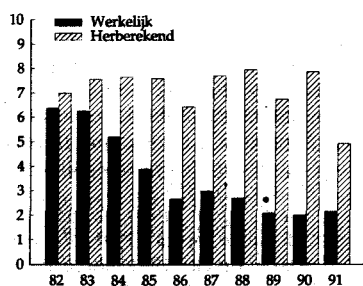
a. De arbeidsongeschiktheidsuitgaven zijn berekend op basis van het gemiddelde extra aantal arbeidsongeschikten en het gemiddelde uitkeringsbedrag voor mannen en vrouwen afzonderlijk.

1985, en in 5.900 meer in 1990 dan in werkelijkheid.

Een en ander wordt tevens geïllustreerd door de ontwikkeling van het herberekende aantal arbeidsongeschikten ten opzichte van het werkelijke aantal. Let wel, het gaat hier over de ontwikkeling van het aantal arbeidsongeschikten en niet het aantal arbeidsongeschiktverklaringen zoals in de vorige alinea. Uit tabel 2 blijkt dat volgens de herberekening het aantal arbeidsongeschikten geleidelijk toeneemt tot bijna 19.000 meer arbeidsongeschikten aan het eind van 1990.

De ontwikkeling van het aantal extra arbeidsongeschikten in vergelijking met het aantal personen dat in werkelijkheid met de vut ging, ten slotte, staat in tabel 2. Het percentage arbeidsongeschikt geraakte mannelijke vutters stijgt van 12 in 1982 tot 34 in 1991 en voor vrouwen van 8 tot 37. De toename wordt enerzijds veroorzaakt door een gemiddeld steeds lagere leeftijd waarop met de vut ge-

Figuur 4. Het aantal arbeidsongeschiktverklaringen, werkelijk en herberekend zonder vut, 55-64 jaar

gaan wordt en anderzijds door het feit dat de kans op arbeidsongeschiktheid voor de leeftijden 60 tot 63 jaar juist erg hoog is.

Besparing door de vut

Bij afwezigheid van de vut zou het aantal arbeidsongeschikten in de leeftijdscategorie 55 tot 64 jaar in 1991 41% hoger zijn geweest dan in werkelijkheid. De financiële consequenties daarvan worden zowel bepaald door een groter aantal arbeidsongeschikten, als meer arbeidsongeschiktverklaringen en dus meer uitkeringsjaren. Om meer inzicht te verkrijgen in de hoogte van de besparingen zijn de totale bespaarde kosten aan arbeidsongeschiktheidsuitkeringen vergeleken met de kosten die betaald zijn aan de vut. De resultaten staan in tabel 2.

In de eerste kolom van de tabel staan de herberekende extra aantallen arbeidsongeschikten in de leeftijdscategorie 55 t/m 64 jaar voor de onderzochte jaren. In de laatste kolommen staan de bespaarde kosten aan arbeidsongeschiktheidsuitkeringen in miljoenen gulden en in procenten van de totale kosten die jaarlijks gemoeid waren met de vut. De besparing op de arbeidsongeschiktheid neemt geleidelijk toe tot bijna f 700 mln. in 1991. In het begin van de onderzochte periode zijn de kostenbesparingen door de vut relatief gering. Zo is in 1982 het bespaarde bedrag aan arbeidsongeschiktheid minder dan tien procent van de werkelijke kosten van de vut. De laatste jaren is er sprake van stabilisatie in die zin dat besparingen op arbeidson-

geschiktheid geraamd worden op ongeveer een kwart van de vut-kosten⁸. Er dient op gewezen te worden dat de inverdieneffecten van de vut niet beperkt zijn tot besparingen op de arbeidsongeschiktheidslasten. Besparingen liggen ook onder meer in een afname van het ziekteverzuim en een afname van de werkloosheidslasten door herverdeling van werk (zie ook voetnoot 3)

Samenvatting en conclusies

In dit artikel zijn de resultaten gepresenteerd van een schatting van het arbeidsongeschiktheidsvolume bij ABP-verzekerden indien er geen vut-regeling zou hebben bestaan. In 1991 zou het aantal arbeidsongeschikten in de leeftijdscategorie 55 t/m 64 jaar 19.000 hoger zijn geweest bij ontbreken van de vut. Tegen de achtergrond van de recente wijzigingen in de arbeidsongeschiktheidsregeling blijft het de vraag wat de precieze gevolgen zullen zijn van een geleidelijke afschaffing van de vut. Te verwachten is dat, gegeven het relatief geringe aantal 55 t/m 64-jarigen dat actief is, afschaffing van de vut een geleidelijke toename van het aantal arbeidsongeschikten te zien zal geven. Echter, op een termijn van enkele jaren (wanneer degenen die nu met de vut zijn een ouderdomspensioen ontvangen) mag een sterke stijging van de arbeidsongeschiktheidsinstroom van 55-plussers worden verwacht.

Peter Ekamper en Kène Henkens

De auteurs zijn werkzaam bij het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) te Den Haag. Het onderzoek waarvan in dit artikel verslag wordt gedaan, is mede gefinancierd door het Ministerie van SZW en werd uitgevoerd in samenwerking met het ABP. De auteurs danken Theo van Drunen, Louis Thijssen en Jacques Siegers voor hun commentaar.

8. Herberekening op basis van een variant, waarbij wordt verondersteld dat voor de gehele periode vanaf 1982 de kansen op arbeidsongeschiktheid voor degenen ouder dan 54 jaar gelijk zullen zijn aan die van 1980, leidt tot vergelijkbare ontwikkelingen. De berekening resulteert in 4.100 meer arbeidsongeschiktverklaringen en 13.400 meer arbeidsongeschikten in 1991 dan in werkelijkheid. Het percentage van de vutters dat arbeidsongeschikt zou zijn verklaard, is 24 in 1991. De besparingen zouden toenemen tot ongeveer f 460 mln. in 1991.